Kazimieras Gaivenis. LIETUVIŲ TERMINOLOGIJA: TEORIJOS IR TVARKYBOS METMENYS

Vilnius: LKI leidykla, 2002, 148 p.

Terminologų yra įvairių. Kelis šimtus terminų sukūręs Jonas Jablonskis, tik savo naujadaros principus darbo pradžioje glausčiausiai nusakęs („Jie kala teip, kaip kala žmonės“ Jablonskis 1935: 42), bet terminologijos teorijos nerašęs, terminologu retokai vadinamas, net recenzuojamoje knygoje tik *Pratarmėje* pasakyta, kad terminologijos pamatus padėjo „Lietuvoje – S. Šalkauskis (teorinius) ir J. Jablonskis (praktinius)“ (9), dar Jablonskio pavardė minima prie norminimo (89, 91, 103). Ne vienu atveju, minint kurio nors kalbininko ar botaniko, fiziko terminologijos, juoba terminografijos darbus, terminologo vardo jiems kažkaip pritrūkstama... Ne vienas kalbininkas, jaunesnis darbavęsis etatiniu terminologu, išėjęs į kitas sritis ir jose našiai pasireiškęs, iš terminologijos gali parodyti kokį straipsnelį ar konsultanto, prisidėjusio pavardę (su padėka arba be jos) kokio žodyno pratarmėje. Kazimieras Gaivenis – šimtaprocentinis terminologas nuo 1959 m., praktikas ir teoretikas. Sprangią terminologo duoną pradėjo krimsti Lietuvių kalbos instituto Terminologijos komisijoje, vadovaujamoje Jono Kruopo, netrumpą laiką iš tikrųjų vienas tą komisiją tesudarė, paskui pats vadovavo Žodynų skyriaus Terminologijos grupei, vėl Kruopo tėviškai globojamas, galiausiai – po trumpos pertraukos – stojo prie Terminologijos skyriaus vairo, buvo ir *Terminologijos* atsakomasis redaktorius. Po dešimtmečio įtempto darbo apgynęs daktaro disertaciją (specialybės egzaminatorių pripažintas labai gerai teoriškai pasirengęs), kruopščiai dirbdamas varginantį praktinį terminų kūrimo (jo paties sukurtas *šienainis, stiklūnas,* nemažai augalų vardų, o pats J. Dagio atlygintas *gaivenio* augalu), norminimo, nepabaigiamo konsultavimo, svarstybų darbą, ir toliau gilinosi į terminologijos teoriją, skelbė tos srities straipsnius ir užsimojo parašyti *Lietuvių terminologiją*. Platesnį teorinį pasirengimą sutvirtino *Kalbotyros terminų žodynu* (kartu su Stasiu Keiniu). Brūkšte-

lėjo populiarizacijos knygelę *Margas žodžių pasaulis*, smagią, patrauklią, su epigrafais ir poezijos posmeliais, su *Gaivenio* ir gimtųjų *Taurāgnų* etimologijomis, bet irgi primargintą teorijos intarpų, terminologinių gijų ir net su skyriumi „Svarbiausi mokslo kalbos žodžiai – terminai“. Buvo iš tikrųjų terminologų v a d o v a s (ne varovas) – pats sau reikliausias, visur pats pirmas, bet antrininkams gebantis pritarti, tretininkams patarti ir pats su visais pasitarti, visus telkti.

Dėl įvairių priežasčių *Lietuvių terminologija* užtruko, bet Gaivenis tesėjo! Kai kurios mintys gal labiau subrendo, o vientisesnei sandarai, kompozicijai gal pritrūko laiko ir jėgų. Tačiau neabejotina, kad pats autorius padėtį vertina adekvačiai – tai rodo, be kita ko, ir galutinis pavadinimas – „<...>: teorijos ir tvarkybos metmenys“. Vienu atveju Gaivenis parodė ir visai bereikalingą kuklumą – *Literatūros* sąraše nepateikęs nė vienos savo pozicijos: skaitytojai liko nuskriausti – turės laukti Gaivenio bibliografijos rodyklės, o recenzentui jau dabar striuka.

Knygą sudaro *Pratarmė* (9–11), 5 skyriai (terminų ypatybės, šaltiniai, tvarkyba, norminimas, teorijų apžvalga), *Pabaigos žodis* (137–138), *Literatūros* – cituojamos ir kitos – sąrašai (139–142), angliška santrauka (143–145) ir angliškas turinys (7–8). Metmenų pakanka, nyčių anaiptol ne dvejos, skietas gana tankus. Recenzentas neketina vietoj skaitytojo sėsti į autoriaus stakles, tačiau savo supratimo apie autoriaus metmenis ir savo ataudų nenorėtų slėpti.

Knygos sandara gana aiški, paprasta, dėstymas dažniausiai nesudėtingas ir nuoseklus. Bet terminologijos teorijos ir tvarkybos logiška išsklaida nėra nei lengvas, nei vienareikšmis, neginčijamas dalykas. Galėtų kilti net klausimai: kodėl pirma nagrinėjama terminų tvarkyba (terminografija, standartizacija, kompiuterinė ir tekstinė tvarkyba), o paskui terminų norminimo principai ir taisyklės, kas tikrai nuosekliau eitų po terminijos šaltinių (terminizavimo, naujadaros, skolinimosi). Terminų tvarkyba pagrįstai galėtų sudaryti atskirą knygos dalį.

I skyrius – *Terminų ypatybės ir jiems keliami reikalavimai* (13–49) yra svarbiausias – teoriškiausias, turiningiausias – ir ilgiausias. Būtų trumpesnis, jei čia nebūtų įdėti poskyriai 1. *Sąvokos „terminas“, „terminija“, „terminologija“* ir 2. *Terminų tipologija,* kuriuose nagrinėjamos dar ne ypatybės. Čia irgi galėtų skaitytojams kilti nenuoseklu-

mo keblumų. Antai pačioje pradžioje teigiama, kad terminą nevienodai supranta logikai, filosofai, sociologai ir kt., bet jų sampratos nedominančios (13), o po kelių puslapių sakoma: „logikoje terminu vadinamas sudėtinis sprendimo elementas (subjektas ir predikatas). Todėl logikai kalba apie didžiuosius, mažuosius ir dar kitokius terminus“ (16–17). Iš tikrųjų lot. *terminus* – „riba; ežia; siena“, „riboženklis; ežiaženklis (romėnų – akmuo); sienoženklis (paprastai stulpas)“, prk. „riba“, „tikslas“, „pabaiga, galas“, vėl. „laiko riba“ – vėliau logikoje įgavo reikšmę „(sprendinio) sąvoka“: *terminas* 2. „logikoje būtinas sprendinio komponentas (subjektas ir predikatas) arba silogizmo elementas (didžiuoju terminu vadinamas išvados predikatas, mažuoju terminu – išvados subjektas, viduriniu terminu – sąvoka, esanti silogizmo prielaidose, bet nesanti išvadoje“ (FilosŽ 1975: 436). Nuo „sąvokos“ iki „sąvokos įvardo“ jau trumpesnis žingsnis. Ir čia gerai matyti prigimtinė terminologijos atrama logikoje. Įsipina kartais tekste koks prieštaravimas. Štai sakoma, kad terminas yra žodis arba pastovus a t r i b u t i n i s žodžių junginys (14), bet tuoj pat teigiama, kad tas junginys gali būti bet kurio gramatinio ryšio: derinamojo, valdomojo, šliejamojo (14), tačiau argi šliejamasis jungimas yra atributinis?

Knygos autorius skiria *terminiją* ir *terminologiją,* vartoja sąvokas *terminė reikšmė* (13, 17, 39), *neterminė leksika* (122), bet žodžio virtimą terminu nenuosekliai, nelogiškai, nesistemiškai vadina ne *terminizacija*, o *terminologizacija* (18, 121, 130), *terminologizavimas* (51) ir tai daro tuo išimtiniu pagrindu, kad „kartais reikia kalbėti ne tik apie žodžių, bet ir jų formų ar afiksų pritaikymą terminijoje“ (18); taip pat *determinologizazija* (18, 121, 130), *transterminologizacija* (18, 130), *reterminologizacija* (130), nors *intraterminizacija* (114); paskui jau eina ir *terminologinė reikšmė* (17, 52, 53, 130), *terminologinė sistema* (116), *terminologinė sąvoka* (117), *terminologinis įvardijimas* (129), *terminologinis laukas* (130), net *terminologija* (126, 127) *terminijos* vietoje. Dėl *kartais* negalima aukoti *paprastai,* o svarbiausia, kad *terminizacija (termininimas)* tikrai gali reikšti tiek „vertimas ar virtimas terminu“, tiek „vertimas ar virtimas termininiu“. Beje, puikus terminizacijos, transterminizacijos ir determinizacijos pavyzdys yra pats *terminas.* Apie jo terminizaciją ir transterminizaciją jau sakyta, tik

būtina pridurti, kad tai įvykę už lietuvių kalbos ribų – *terminas* mums yra skolinys. Nauj. lot. *terminus* buvo ir determinizuotas, įgijo netgi reikšmę „žodis“ (pasidarė sinonimas lot. *dictio,* iš kurio, beje, eina mūsų *pasakymas*, ne kalbininkams nelengvai suprantamas) – šito vyksmo liekanų yra daugelyje Europos kalbų: pranc. *en d'autres termes – kitais žodžiais, kitaip sakant, dans toute la force du terme – tikra to žodžio prasme*; ital. *in altri termini – kitais žodžiais*; angl. *in sel terms – apgalvotais žodžiais, aiškiai, in the simplest terms – paprastais žodžiais, suprantamai*; lenk. psn. *inszym terminem – kitaip sakant*; rus. psn. *протестовал в энергических терминах – priešinosi smarkiais žodžiais.* Lietuviškai *terminas* „žodžio“ reikšme pasitaiko tik kaip vertimo klaida (tarptautiniai žodžiai – *faux amis du traducteur!..*). Bet ir recenzuojamoje knygoje yra *specialieji žodžiai, arba specialieji terminai* (21). Taigi tarptautinis *terminas* yra įstabus: kaip žodis – labai daugiareikšmis (arba net homonimiškas, plg.: *terme* I 1) *pabaiga, riba, siena,* 2) *nustatytas laikas, terminas,* 3) (buto, namo) *nuomos mokėjimo terminas; butpinigiai,* 4) (gimdymo) *laikas, terminas,* 5) *pasienio stulpas; terme* II 1) *žodis, terminas,* 2) mat. *narys,* 3) (logikoje) *terminas, sudėtinis sprendimo elementas,* 4) pl. *santykiai* (PLKŽ 1976); logikoje terminizuotas – vienareikšmis; terminologijoje, kalbotyroje transterminizuotas – vienareikšmis; kalboje determinizuotas; terminologijoje turi sinonimų – *dubletas, profesionalizmas,* buvo (RŽ 1948, RLKŽ II 1967 *мермин – terminas, įvardas*) ir vėl gali būti *įvardas:* jo daryba – iš *įvardyti* – nepriekaištinga (yra ir prieveiksmis *įvardu* „tiksliai; įvardijant, pavadinant“ LKŽ IV 1957).

Dėstymo trūkumu laikytinas ir dar arba iš viso nepaaiškintų retesnių terminų vartojimas. Pvz.: „Termininė reikšmė nesutampa nei su žodžio leksine reikšme, nei su termino apibrėžimu. Pastaroji atspindi terminologinės reikšmės intensionalą ir kai kurias implikacionalo semas. Ekstensiniai terminų apibrėžimai, kuriais įvardijama vienam abstrakcijos lygmeniui priklausančių rūšinių sąvokų visuma, termino semų neatskleidžia“ (17); „Socialinių mokslų ideologinės semos priklauso ne intensionalui, bet implikacionalui“ (19). O terminai *ekstensija* ir *intensija* aiškinami gerokai toliau (28–30), *ekstensionalo* ir *intensionalo,* juoba *implikacionalo* ten visai nėra. Nepaaiškintas terminas *konceptologija* (19).

Terminų leksikografija – *terminografija* (16) imta vartoti neseniai, bet visuotinai. Beje, terminus *terminografija, terminizacija, transterminizacija, determinizacija* 1970 m. rudenį parvežiau iš Kijevo (Ковалик 1970: 14). Kita *terminografijos* reikšmė – „terminų ar terminologijos istoriografija“ (16) lietuvių terminologijoje nežinoma, manding, ydinga.

Knygoje skiriama *nomenklatūra,* taip pat *nomenas* (16), bet paskui dar kaip niekur nieko sakoma: „Retkarčiais žodis *terminas* pakeičiamas žodžiu *vardas,* pvz.: „Botanikos *vardų* žodynas“, mėnesių *vardai* ir t. t. (25) – lyg *vardas* nebūtų *nomeno* lietuviškas atitikmuo. *Objektų pavadinimai* (26), rodos, irgi iš esmės yra *nomenai.*

Beveik pusė 1 poskyrio skirta terminų ir profesionalizmų santykio aiškinimui. Nors pačioje pradžioje pasakyta: „profesinėje kalboje yra ne tik terminų, bet ir profesionalizmų, žargonybių ir kitokių žodžių“ (13), tačiau jau ten painiai dėstoma: tuo pačiu – sąvokų specialumo pagrindu galima kalbėti ne tik apie mokslo, bet ir apie sporto ar kulinarijos terminiją; tik lieka nesuprantama, kodėl „sąvokos specialumas yra jos siauros profesinės vartosenos požymis“ (13). Normali, suprantama priešprieša yra *paprastasis* ↔ *specialusis* (o ne *profesinis*). Profesinis, jei neuždaras, yra specialusis, o siaura, uždara profesinė vartosena būdinga tik savitarpio antriniam įvardijimui: terminas *pavara* ↔ profesionalizmas *bėgis.* Terminai privalo apibrėžimų ir tuo skiriasi nuo profesionalizmų. Plačioji profesionalizmų samprata pradedama 24 eilučių citata, kur jie suprantami trejaip – savo tarpe vartojami terminai, šnekamosios kalbos profesionalizmai ir dar žargoninės profesinės šnekos dubletai, vadinasi, terminijos sąvoka daroma irgi dvireikšmė: 1) specialieji (siaurai vartojami) terminai = profesionalizmai, 2) terminai, 3) šnekos profesionalizmai, 4) profesiniai žargonizmai. Lengvesnius dalykus vaizduojantis schemomis, čia autorius savo galutinės sampratos „dalis profesionalizmų yra terminai, bet dalis terminų nėra profesionalizmai ir dalis profesionalizmų nėra terminai“ (23–24) schemiškai nepavaizdavo. Beje, *Kalbotyros terminų žodyne* laikomasi siaurosios profesionalizmų sampratos, tik pabaigoje priduriama: „Neretai profesionalizmo sąvoka labai išplečiama – profesionalizmais laikomi terminai ir net žargonybės“ (KTŽ 1990). Manding, profesionalizmų ir terminų – jų bendro var-

diklio ir skyrimo – problema eina iš tų kraštų, kur profesionalizmų (pvz., vok. *Fachwortschatz, Fachausdrücke*) sąvoka senesnė negu terminų.

Autoriaus makaronizmų samprata, apimanti net lotyniškus botanikos ir anatomijos, itališkus muzikos nomenus (24), yra negirdėtai radikali, iš esmės besiskirianti nuo *Kalbotyros terminų žodyno*.

Terminų tipologijos poskyryje pagal objektus vadinami terminai (pvz., *dirvožemio, vandentiekio terminai*) nežinia kodėl suprantami kaip neoficialūs (25). Čia pasirodantis (*sąvokų*) *skirstinys* (26, 27 (2x)) paaiškėja labai negreitai (*skirstymas* ↔ *klasifikacija* „skirstymas klasėmis" 41–42).

Terminų ypatybių rikiavimas nėra paaiškintas, tačiau žiūrint turinio (reikšmės) ir raiškos neatrodo nuoseklus: 3. *Terminų ekstensija ir intensija* (reikšmės dalykai); 4. *Terminų gramatika*; 5. *Terminų pragmatika* (artima reikšmei); 6. *Terminų taisyklingumas* (daryba, gramatika, kirčiavimas, rašyba); 7. *Terminų tikslumas* (reikšmė); 8. *Terminų sistemiškumas* (čia loginis; nors gali būti ir leksinis, darybinis, gramatinis sistemiškumas); 9. *Terminų trumpumas*; 10. *Terminų stilistinis neutralumas* (artimiausia reikšmei); 11. *Terminų darybos patogumas*. Kitas variantas galėtų būti: 1) *sistemiškumas*; 2) *ekstensija ir intensija, pragmatika, tikslumas, stilistinis neutralumas*; 3) *gramatika, taisyklingumas, darybos patogumas*; 4) *trumpumas*. Populiarizacijos serijos „Kalba ir žmonės" Stasio Keinio knygelėje *Terminologijos abėcėlė* rikiuojama: *vienareikšmiškumas, tikslumas,* [*emocinis neutralumas*], *sistemiškumas, patogumas, taisyklingumas* (Keinys 1980: 28–58).

Terminų gramatikos poskyryje taikliai pastebėta, kad terminijoje yra tik dvi giminės, nors nepasvarstyta, kodėl nėra bevardės giminės. Pažymėtas daugiskaitos terminizavimas, bet praleistas gana dažnas deminutyvų terminizavimas (*medis* ↔ *medelis, pelėda* ↔ *pelėdikė, smilga* ↔ *smilgaitė*). Gaivenis pagrįstai teigia, kad sąvokų klasifikacija gali keisti įprastinę pažyminių išdėstymo tvarką, pvz.: *pupelių bakterinė degligė* (porūšinis + rūšinis + gimininis narys). Bet šitai pasitaiko ne tik terminijoje, pvz.: *jis paliko žodyne s a v o n u o p e l n ų n e n y k s t a m ą p a m i n k l ą* J. Balčikonis (*Lietuvių kalbos žodynas* 1, Vilnius, 1941, V).

Terminų taisyklingumo poskyryje taisyklingumo aiškinime vienas žodis yra neaiškus: „tai sutikimas su kirčiavimo, rašybos, gramatikos, žodžių darybos, gramatinimo ir v a r t o j i m o taisyklėmis“ (36), o vartojimo taisyklių pažeidimų pavyzdžių nepateikta. Jei tuo *vartojimu* suprastume kokį leksinį junglumą (valentingumą), reikšmių derinimą, tai šitai priklausytų prie semantikos, taigi tikslumo. Nepaaiškintas pseudoanalogijos principas (37), nors ir analogija kalbotyroje suprantama dvejaip. Beje, *herbera* yra kaip tik ne netaisyklingo gramatinimo (36–37), o pseudoanalogijos (: *herba*) pavyzdys (o iš tikrųjų – : *Gerberis*). Pseudoanalogijos pavyzdys yra ne tik *bebrimvietė* (37), bet ir tarp analogų nurodyta *perimvietė* (nes yra *perėjimas*, o ne *perimas*). *Važiúoklė* (36), *sąnaudos* (37) ir pan. yra ne kirčiavimo, o tik kirčio žymėjimo klaidos. Juoba gali klaidinti toks formulavimas: „c) netaisyklingai kirčiuojamas antrasis sudurtinių žodžių sandas (pvz.: *lūpažíedžiai, šimtakójis, daugiaslúoksnis* ir pan.)“ (37). Galima pamanyti, kad peikiamas šių dūrinių antrojo sando kirčiavimas, nes daugumas panašių kirčiuoja jungiamąjį balsį. Tačiau iš tikrųjų čia yra tik kirčio žymėjimo klaidos – turi būti *lūpažiedžiai, šimtakõjis, daugiasluõksnis.*

Reikšmingas poskyris *Terminų stilistinis neutralumas.* Ta proga vertėtų pridurti, kad pateisinant ekspresyvius metaforinius geomorfologijos terminus *balnas, avinų kaktos* reikėtų užtarti ir terminą *ragas* – nors jis senokai pakeistas *iškyšuliu,* paskui, *kyšuliu* ir *Gerosios Vilties ragą* sunku būtų susigrąžinti, bet žinokim esant ir nelieskim *Ventės rago, Grobšto rago* (apie anatomijos žodyną liaudinėje geografijos terminijoje apskritai ir „ragą“ konkrečiai baltų, slavų, germanų kalbose, kinų ir vietnamiečių kalbose žr. Мурзаев 1974: 133–134). *Mirties taškas* irgi be būtino reikalo pakeistas *rimties tašku,* o ta *rimtis* čia netikra, labai sąlyginė.

Terminų darybos patogumo poskyryje kalbama tik apie žodžių darybinį patogumą arba nepatogumą. Bet nemažai terminų yra ir žodžių junginiai. 1910 m. K. Būga rašė J. Jablonskiui: „Terminai – *gramatika, etimologija* ir *sintaksis* – mums reikalingi: jų kur tinkami negalėsime pakeisti *kalbos mokslu, kilmės mokslu* ir *sakinių mokslu,* nes iš paskutiniųjų nėra kaip būdvardžiai pasidãro“ (Būga 1961: 912).

Skyrius *Terminijos šaltiniai* (51–62) yra trumpiausias. Teorijos mažoka, daug praktinių dalykų, bet apibendrinamų galėtų būti daugiau.

Terminizacijos skiriami du būdai – reikšmės praplėtimas ir reikšmės susiaurinimas, sakoma, kad „terminas įgauna specialių semų, kurių paprastas žodis neturi“ (53). Bet sunku sutikti, kad „tuo lengva įsitikinti“ (53). *Banga* (vilnis) ir *banga* (fizika) – čia lengva, nors tokiu klasikiniu atveju komponentinė analizė praverstų. Tačiau abejotinas kitų pavyzdžių lengvumas, štai taip pateikiamas: „*čivylis* (ką žino paprastas žmogus apie šį paukštelį) ir *čivylis* (Acanthis cannabina), *tiesė* (tiesiog linija) ir *tiesė* (matematika) ir pan.“ (53). Kai kur skelbiamo terminizavimo, kuris pasireiškia tik apibrėžimo suteikimu, Gaivenis nemini – toks terminizavimas iš tikrųjų abejotinas, o kalbiškai, manding, jokio semantinio pokyčio nebūna.

Poskyris *Naujadarų kūrimas* yra be Jablonskio, ir tai neteisinga. Pagrįstai nemažą dalį užima V. Urbučio citata ir mintys, bet abejotina akademinės gramatikos daiktavardžių darybos priemonių (beje, tai irgi V. Urbučio darbas) vardysena – čia reikia problemiškesnio, suaktualinto požiūrio. Knygoje liko neaptarta darybos priemonių terminė specializacija (Gaiveniui gerai žinoma). Tačiau poskyryje yra dvi reikšmingos mintys. Pirmoji, nors nėra nauja, bet vis aktuali: reikia skirti darybą nuo sandaros (kaip tik šito neskyrus ir suklysta vertinant *įvardą*). Antroji jau irgi nėra nauja (bent Gaiveniui), bet dar aktualesnė: „Terminijoje net ir aiškūs dariniai arba vediniai neretai negali būti priskiriami terminų darybai. Pavyzdžiui, entomologijos terminas *čiuožikas*, bakteriologijos terminas *lazdelė*, augalų morfologijos terminas *šluotelė* ir pan. yra ne priesagų vediniai, bet terminologizuoti perkeltinės reikšmės žodžiai“ (56). Galima teigti, kad nuo šiol darybos (puikiai išnagrinėtos V. Urbučio) arkliuką terminologams tiks balnotis tik tada, kai yra aiškus terminų naujadaros vyksmas, o apie terminizaciją irgi laikas kalbėti giliau, pagrįsčiau ir konkrečiau – neužmirštant, kad lietuvių kalboje dažnai ji yra paralelinė (iš esmės atlikta už lietuvių kalbos ribų).

Panašiai ir senieji skoliniai (*agurkas, asiūklis, gandras, stiklas* ir kt.) terminijoje yra „nebe skoliniai, o terminologizuoti žmonių kalbos žodžiai“ (58).

Tarp abiejų poskyrių liko pasimetę, plačiau neaptarti, tik vos paminėti du reikšmingi dalykai – „ksenomanija (skolinių pamėgimas) ir purizmas (skolinių vengimas)“ (58). Čia vėlgi būtų buvusi proga

lemiamą žodį suteikti naujadaros lyderiui, sudraudusiam įsismarkavusius puristus – Jablonskiui. Gyvenamo laiko reikalavimai ir konkrečiai naujoji „Svetimžodžių keitimo lietuviškais atitikmenimis tvarka“, jos įgyvendinimas, be abejo, privers į šį dalyką dar kartą rimtai teoriškai pasigilinti.

Tik paminėti vertiniai, arba slaptieji skoliniai (51, 58), bet vertyba, platus ir sudėtingas dialingvistinis ir interlingvistinis reiškinys, visai nenagrinėjama. Net neminėta liko lingvistinė indukcija, arba sekyba. Visai neaptarti skolintiniai hibridai ir hibridinė daryba, nors – visai be pagrindo – draudyklė iškelta: „Nors tarptautinių ir lietuviškų terminų darybinis mišrinimas nedraudžiamas, bet tokie terminai nėra labai patogūs ir perspektyvūs. Jų stengiamasi vengti“ (62). Beje, niekas lietuvių kalbos dirvoje specialiai nemišrina – paprastai mūsų hibridai randasi vertybos būdu, bet kaip išvengti tokių terminų: *antikūnas, antimedžiaga, ekskunigas, infragarsas, kontrsmūgis, kontržvalgyba, protožvaigždė, subnuoma, superlaidininkas, ultragarsas, vicepirmininkas,* taip pat šioje knygoje minimų *auksidas* (101), *digeležis* (102)?

Abejotina lietuviška daryba, net sąlygiškai suprantama, kai kurių tarptautinių žodžių: *abonentas, reflektorius, klaviatūra, partitūra, admiralitetas* (61–62). Tarp tarptautinių specializuotų priešdėlių papildomai minėtinas *miriado – miriadometrinės bangos.*

Tarptautinių terminų gramatinimas, apskritai kiek atitolęs nuo šio skyriaus, nors minimas kaip praktiškai ginčijamas, pristatomas beveik tik vardysena iš kitų šaltinių, aktualių dalykų nepateikiama.

IV skyrius – *Terminijos kūrimo ir norminimo principai bei taisyklės* (89–108) yra gana turiningas, informatyvus, bet ir nenuoseklus. Poskyryje *Bendrieji terminų norminimo principai* (89–100) skiriami *norminimo principai ir kriterijai,* bet tai daroma išnašoje ir ten *kriterijai* pavadinami *reikalavimais* – jie ir vardijami iš I skyriaus. O tekste yra *principai ir kriterijai,* sakoma: „Juos yra išryškinę ir aptarę dabartinės bendrinės kalbos normintojai A. Girdenis ir A. Pupkis“ (89), bet nenurodyta nei kaip, nei kur – gal turimas omenyje platus jųdviejų straipsnis *Bendrinės kalbos norminimo ir kodifikavimo principai* 1978 m. išėjusiame straipsnių rinkinyje *Baltų kalbos ir jų tyrinėjimo metodai* (53–56), nors yra ir kitas šiųdviejų autorių straipsnis – *Kalbos norminimo principai* (*Gimtoji kalba* 1996 5 1–5). Bet toliau Gaivenio vardi-

jami *principai* sutampa su A. Pupkio vadovėlio *Kalbos kultūros pagrindai* („Mokslas“, 1980) poskyrio *Kodifikavimo principai ir kriterijai* teikiamais *kriterijais* (Pupkis 1980: 40–48), tik nuorodos nėra (nors ši knyga įtraukta į antrąjį – necituojamos – literatūros sąrašą); be to, A. Pupkio yra dar ir poskyris *Kodifikavimo kriterijų hierarchija* (Pupkis 1980: 48–53). Vardijant minimas *„komunikacinio tikslingumo* principas (P. Jonikas, P. Skardžius), kai vertinamas ne situacinis šnekos lygis, bet struktūrinis kalbos lygmuo“ (89), o aiškinamas jau *funkcinis tikslingumas* – „reikia vadovautis tuo, kas tikslinga (t. y. priimtina, perspektyvu) visai visuomenei“ (90). Pirmiausia A. Girdenio ir A. Pupkio buvo kalbama apie *tikslingumo (arba funkciškumo) kriterijų* (Girdenis, Pupkis 1978: 60), A. Pupkio vadovėlyje – jau *komunikatyvinio tikslingumo kriterijus* (Pupkis 1980: 41), A. Girdenio ir A. Rosino – *visuomeninio tikslingumo kriterijus* (Girdenis, Rosinas 1983: 68), paskui A. Girdenio ir A. Pupkio – *viešasis (visuomeninis) tikslingumas* (Girdenis, Pupkis 1996: 1), Valstybinės lietuvių kalbos komisijos patvirtintame dokumente *Lietuvių bendrinės kalbos tvarkybos principai, kodifikacijos kriterijai ir jų taikymas – visuomeninio tikslingumo principas* (LBKTP, KK ir jų T 1997: 1). Grįžtant prie principų ir kriterijų hierarchijos, kurios recenzuojamoje knygoje nėra, galima priminti, kad vienas paskutinių ir glausčiausių šio dalyko aiškinimų yra minėtame VLKK dokumente: „Kalbos reiškinių kodifikavimą galima įsivaizduoti maždaug taip. Pirmiausia visuomeninio tikslingumo principą atitinkantys faktai įvertinami taisyklingumo požiūriu, po to – grynumo, distinktyvumo, ekonomijos ir lankstaus pastovumo kriterijais. Remiantis funkcine sklaida, dar galima pasitelkti gyvumo, estetiškumo, aiškumo ir autentiškos vartosenos kriterijus“ (LBKTP, KK ir jų T 1997: 3).

Aiškinant gyvosios kalbos principą vėl grįžtama prie terminizacijos (II sk. I posk. tema). Viena mintis čia iš tikrųjų būtų reikšminga, bet ji visai neišplėtota ir net be pavyzdžių, todėl gali likti nesuprasta: „Gyvosios kalbos žodžius terminologizuoti dažnai trukdo keletas priežasčių. Svarbesnės jų turbūt yra šios: 1) didelė lietuviškos specialiosios leksikos dalis – siaurai vartojami žodžiai (tarmybės arba šnekamosios kalbos okazionalizmai); 2) nemažai šios rūšies leksinių vienetų – neaiškios motyvacijos ir asociatyvūs žodžiai; 3) gyvosios kal-

bos žodžiams būdingas variantiškumas bei sinonimiškumas ir kt." (93–94). Neabejotina, kad šitos autoriaus mintys daugiau ar mažiau patvirtintos jo ilgų metų terminologinės praktikos, bet čia neišplėtotos, nepagrįstos ir neiliustruotos gali atsigręžti prieš jį patį.

Rašant apie autoriteto principą kalbama ne tik apie praeities idealą, mokslo autoritetus, bet ir apie terminų žodynų autoritetą, taip pat kolektyvinius pamatinius autoritetus – tarptautinius kodeksus, standartus, taisykles (94–96). Sunku atsikratyti minties, kad tai turėtų priklausyti prie poskyrio *Specialieji terminų kūrimo ir norminimo principai bei taisyklės* (100–108). Tik šio poskyrio viduryje paaiškinta: „Specialiosios terminų kūrimo taisyklės reglamentuoja skirtingų terminijos sričių ar jos mikrosistemų tvarkybą" (105). Ten pat pavėluotai sakoma, kad jos gali būti lietuviškos ir tarptautinės (105) – jau anksčiau aptarta nemažai tarptautinių, nors kai kurios jų, pavyzdžiui, chemijos, nepagrįstai priskirtos tarpininkams lietuviams (101–103). Be to, dalis tų taisyklių yra ne kalbinės, o dalykinės arba loginės.

IV skyrius – *Terminologijos kryptys, mokyklos ir žymesni tyrinėtojai* (109–135), nors apžvalginis, vietom fragmentiškas, bet gana informatyvus ir įžvalgus, kritiškas. Teisinga, kad yra *semasiologinė* ir *onomasiologinė terminologija* (109), kad yra terminologijos teorijos *lingvistinė koncepcija* (121). Bet gal jau laikas įvardyti ir *terminologijos,* jungtinio (kompleksinio), o ne sudėtinio mokslo, savarankiškas atšakas – pirmiausia *lingvistinę terminologiją,* priskirtiną prie kalbotyros (ir ne tik taikomosios), toliau – *loginę* (ar gal jau ir *konceptologinę*) *terminologiją* ir *dalykinę terminologiją* (daugiausia onomasiologinę ir definicinę). Apskritai būtina pasakyti, kad terminologija atsirado ir augo kaip Vidurio ir Rytų Europos mokslo reiškinys – dalykinė („inžinerinė") ir loginė vokietkalbėse šalyse ir Sovietų Sąjungoje (E. Drezenas, D. Lottė), lingvistinė – slavų šalyse, daugiausia Sovietų Sąjungoje ir dabar Rusijoje; jau yra ir prancūzakalbėse šalyse, bet neegzistuoja anglosaksų pasaulyje, daugelyje šalių tikrai ribojasi terminų tvarkyba ir standartizacija. Labai teisinga rusų terminologės V. Danilenko mintis, kad ir terminams būdingi visi gyvosios kalbos leksiniai ir semantiniai procesai (124). Tačiau jie – polisemija ir sinonimija, homonimija ir antonimija – terminologijoje dar tik pradedami tyrinėti, todėl vargu reikėtų skubėti viskam pritarti. *Kategorinis*

daugiareikšmiškumas (125) gana akivaizdus. *Tarpmokslinė terminijos homonimija* (125–126) be mažiausios atodairos į mokslų artimumą ar tolimumą gali būti bent kiek pritempta – tikrai neužtenka apibrėžčių skirtingumo ir funkcionavimo skirtingose sistemose (126): būtinai turi skirtis centrinės semos. Tikras prieštaravimas, kai *reakcija* vienu atveju yra bendramokslinis terminas (122), kitu – tarpmokslinis homonimas (126). Tikrai nežinia, kuriuo pagrindu ir interferenciniai terminai pribrukami prie tarpmokslinių homonimų (130). Gerai, kad nusigręžiama nuo sinonimo „inžinerinės" (ir informacinių kalbų) sampratos, bet čia dar irgi ne viskas aišku, nes sinonimo atitikmens logikoje nėra. Iš viso terminų *sinonimija* knygoje mažai nušviesta.

Gaivenis labai pagrįstai, be mažiausio dogmatizmo, kritiškai žiūri į polinkį vis didinti terminologijos mokyklų skaičių (109). Deja, autoriaus tik pasakyta, bet neparodyta, kaip A. Superanskaja, N. Podolskaja ir N. Vasiljeva „pirmąsyk sugretino rusų ir Vienos mokyklų atstovų terminologines pažiūras" (131). Apskritai neaišku, kaip ir kam s u g r e t i n t i dalykinę ir lingvistinę terminologiją.

S. Šalkauskio terminologijos teorijos aukštas vertinimas, manding, yra teisingas, nors trūksta duomenų jai įvertinti originalumo požiūriu.

Galintis būti atskira knygos dalimi III skyrius – *Terminų tvarkybos būdai* (63–87) dabar atrodo tikrai ne savo vietoje – būtų bent jau po norminimo ir kodifikavimo.

Poskyris *Terminografija* (63–80) pradedamas nuo senų senovės – terminų žodynai „atsirado iš glosarijaus tipo žodynų, kuriuose buvo aiškinami pasenę ar mažai kam žinomi ir retai vartojami žodžiai" (63). Bet dabar *glossary* standartizuota termininė reikšmė esanti „verčiamieji terminų žodynai ir terminų sąrašai" (63), nors šen ir ten tai reiškia „aiškinamasis terminų žodynėlis". *Tezauras* Gaivenio knygoje aiškinamas nepakankamai: „*Tezaurais* dabar vadinami terminų santykius atspindintys žodynai" (63). Iš tikrųjų „tezaurai gali būti tiek aiškinamieji, tiek verčiamieji, tiek bendrieji, tiek specialieji", o „mašininio vertimo teorijoje ir praktikoje šiuo terminu žymimas elektroninei skaičiavimo mašinai skirtas ir į jį įrašytas žodynas" (KTŽ 1990). Tačiau tezauras gali būti ir ne elektroninis, net ne informacijos automatinės paieškos įrankis, o terminijos aprašas pagal terminų tam

tikrų santykių (funkcijų) matricą. Antai S. Nikitinos *Teorinės ir taikomosios kalbotyros tezaure* pagal 28 požymių rinkinį *terminas* atrodo taip: 1) *terminas,* 2) sinonimas: – [t. y. nėra], 3) koreliatas: –, 4) giminė sąvoka: *žodis, žodžių junginys*, 5) rūšinė sąvoka: *mokslo terminas, technikos mokslo terminas*, 6) visuma: *terminija,* 7) komponentai: –, 8) klasė: –, 9) klasės narys: –, 10) parametras: *vienareikšmiškumas*, ¬[nebuvimo ženklas] *ekspresyvumas,* 11) parametro žymiklis: –, 12) pagrindinė funkcija: *sąvoka,* 13) funkcijos raiškos būdas: –, 14) lingvistinis objektas: –, 15) objekto vaizdavimo būdas: –, 16) operacija: *standartizacija, tvarkyba,* 17 a) pradinis objektas: –, b) baigiamasis objektas: –, 18) instrumentas/metodas: –, 19) (kalbos) lygmuo: *leksika*, 20) lygio vienetai: –, 21) santykis: –, 22) santykio nariai: –, 23) implikacija: –, 24) kontekstas/dalykas: *terminologija,* 25) kalbos aspektas: –, 26) mokslo dalyko objektas: –, 27) „susijęs su“: –, 28) nestandartinės funkcijos (asociacijos): *profesinė kalba* (Никитина 1978: 79, 348). Šitaip aprašyti terminai vadinami *deskriptoriais* – skirtingai nuo a p i b r ė ž t ų j ų terminų (Никитина 1978: 54–58). Tezaurų randasi ir daug paprastesnių. Štai tezauro „Eurovoc“ deskriptorių santykiai: vartojimo sritis, nuorodos į mikrotezaurą, santykiai tarp deskriptorių ir nedeskriptorių, platesnių ir siauresnių terminų santykiai, skirtingų mikrotezaurų susiję terminai (Bodin 2001: 7).

S. Šalkauskio *Bendroji pedagogikos terminija* Gaivenio vadinama žodynėliu (66, 67), nors turi 1600 terminų (Šalkauskis 1991: 277–345); kitoje vietoje (113) taip vadinama ir jo *Bendroji filosofijos terminija*, nors ta dvigubai didesnė (Šalkauskis 1991: 126–274). Išvardijęs dešimt S. Šalkauskio naujadarų, apibūdina juos kritiškai – „blankios darybos“ (68). Jų yra daug daugiau – *atgamus, draudus, jautulys, jusena, juslė, juslingumas, kaitumas, kursena, lyta, mąstinys, pagava, pasąmonė, paskata, paveikumas, regumas, ryžtis, savaveiksmiškumas, savimana, saviveika, savivoka, sielovada, šeimotyra, vaikotyra,* nemažai prigijusių, o ir neprigijusių – gerų.

Dar labiau knygoje nepavyko L. Dargio ir A. Salio *Prekybinės korespondencijos žodynėliui.* Iš tinkamų naujadarų autorius mini tik 6 – *apmoka, bendraskolis, darbumas* (beje, yra ir S. Šalkauskio), *pirklumas, važtaraščio antrininkas, važus.* Žodynėlis turi apie 1000 terminų. Yra čia tarmių žodžių – *atlygis, atmokestis, brangymetis, brangininkas,*

išrankos, kainų pokylis, laivininkas, mokėsena, pamokestis, piginėti, pigininkas, pirkinys, pirksena, podėlis, postovis, prãženginas, -à, -aĩ, rankpinigiai, žinovas; J. Brodovskio žodyno *atlyginimas,* J. Brodovskio, P. Ruigio, K. Milkaus žodynų *krova*, P. Ruigio, K. Milkaus, F. Kuršaičio žodynų *išmota* (*išmestinė prekė*), P. Ruigio, K. Milkaus, F. Nesselmanno žodynų *prekymetis*, F. Kuršaičio žodyno *priepelnis.* Nemažai J. Jablonskio naujadarų – *antspaudas, atmoka, išgalioti, mokumas, pirmaraštis, spaudinys, vadyba,* A. Lelio, J. Šlapelio, Vydūno, A. Barono, A. Vireliūno, S. Šalkauskio ir kt. *įmonė, įmoka, išmoka, priemoka, moka, nuošimtis, pirmenybė, pirmenybinis, prekyraštis, prekyvietė, santoris, siunta, spauda, žinyba.* Tačiau didžiausias yra paties A. Salio įnašas: „A. Salys, L. Dargiui paaiškinus kurio termino sąvoką, dažnai pasiūlydavo po kelis lietuviškus terminų atitikmenis, pagaliau kartu su L. Dargiu pasirinkdavo tą žodį bei jo formą, kuri abiem labiau patikdavo. Pats K. Dargis vėliau (1975) yra pareiškęs, kad čia „lietuviškosios dalies naujų terminų pagrindinis autorius buvo prof. A. Salys“ (Salys 1979: 455). Taigi gausiausia žodynėlyje paties Salio naujadarų: *apmoka, apmuita, bendraskolis, beteismis susitarimas, didmuo, draudlakštis, draudpinigiai, įpirka, kainų nuokrytis, krausta, krovaraštis, kursaraštis, laivaraštis, langinis vokas, mokumas, nameivis, naminėti, neišmoka, nepriemoka, nuosvoris, nuotąsa, nuotąsus, padarumas, pajamoti, palanka, paštiniai, patikėtinis, pavada, pavadinis, perdraudimas, perkrova, persavinimas, pigymetis, pigmena, pirkybos, pirklumas, póterminis, prekybininkas, prekylangis, priedrauda, prieminus, priepirka, priesvoris, priimtis, saugiraštis, sendaikčiai, sendaiktininkas, slaptaraštis, sukčinės bendrovės, vamzdinis paštas, važykla, vieninė prekyba* (LKŽ duomenimis; kai kas gali būti tikslinama: *lydraštis* pateiktas ir M. Jurkyno – GK 1938 6 83). Ne visi žodynėlio naujažodžiai pateko net į LKŽ – nėra: *antraraštis, beteismis, dervadrobė, mažmuo, mokmenys, naminėti, nuotąsa, paštiniai, perrašininkas, podienis, telkmenys, vidursąskaitis, vilkstininė prekyba, žininė*; nėra žodžių *pagava, perrašas* žodynėlio teikiamų reikšmių. O kurie yra LKŽ, dažniausiai – net jei su A. Salio sakiniu – slepiasi po pažyma rš (t. y. raštai), nes pažyma A. Sal (t. y. A. Salys) atsirado nuo XVI t. (1995), kiti – NdŽ (t. y. *Lietuvių rašomosios kalbos žodynas* 1–5, sudarė M. Niedermannas, A. Senn'as, F. Brender'is ir A. Salys, Heidelberg, 1932–1968; čia

jie paties A. Salio rūpesčiu ir bus patekę), DŽ (t. y. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas,* Vilnius, 1954), TTŽ (t. y. *Teisinių terminų žodynas*, sudarė A. Žirgulys, Vilnius, 1954), ETŽ (t. y. *Rusiškai lietuviškas ekonomikos terminų žodynas*, Vilnius, 1966) ir kt.; *nuodera* pažymėta *burž., patikėtinis* iliustruojamas „Komunisto" sakiniu, *pasiūla* 2. – Markso raštų... Kai kurie šio žodynėlio žodžiai buvo priskirti prie sovietmečio naujažodžių (Lyberis ir Ulvydas 1958): *priesvoris* (39, 77), *santoris* (67), *slaptaraštis* (67), *žinyba* (68), *atlygis* (68), *išmoka* (68), *mokus* (68), *nepriemoka* (68), *nuosvoris* (68), *priemoka* (69, 67).

Be naujadaros labai brangintinas šio žodynėlio bruožas – nuoseklios ir vaisingos lietuvinimo pastangos: *darbumas (Leistungsfähigkeit; produktivity); draudlakštis (Police; insurance policy); įpirka (bonusas); krova (Ladung, Last; loading, cargo); laivo nuomos sutartis (Charterpartie, Befrachtungsbrief; charter party); padarumas (Produktivität; productivity, efficiency); palanka (Begüngstigung, Entgegenkommen; favor, protection, patronage); pavada, konsignacija; perrašas (Indossament; endorsement); perrašininkas (Indossant; endorser, endorsor); pirmenybė (Vorrecht; preference, priority); pirmenybinės akcijos (Vorzugsaktien; prefered stock); prekyraštis (Prospekt, Faktura; prospectus, pro forma invoice); priimtis (akceptas); remitentas, gavėjas; skubinis (express; express); slaptaraštis (Chiffre, Geheimschrift; code, cipher); teikimas, rekomendacija; tolinė prekyba (Distanzhandel; distance trade); vadyba (Verwaltung; management, administration; vedomstvo); važma (Fracht, Frachtgeld; freight); važta (Fracht, Frachtgut; load, freight, shipment, cargo).* Žodynėlyje yra *skolininkas* (*Kreditnehmer; debtor*) ir *skolintojas* (*Kreditgeber; creditor*), *kreditoriaus* (ir *kredito*) nėra. Uolieji svetimžodžių keitėjai iš šio žodynėlio lietuviškus atitikmenis galėtų rieškučiomis semti.

Žodynėlyje aiškiai matyti sisteminis požiūris į terminiją: *moka, mokus, mokumas, apmoka, atmoka, įmoka, išmoka, neišmoka, priemoka, nepriemoka; išvažos (Ausfuhr, Ausfuhrgüter; exports), įvažos (Einfuhrgüter; imports), pervažos (Transit-, Durchgangsgüter; transit goods), prievažos (Zufuhrwaren; loads, goods, cargo to be loaded), išvežamosios, išvažinės prekės, įvežamosios, įvažinės prekės, pervažinės, tranzitinės prekės, pervažinė, tranzitinė prekyba; nameivis (Hausierer, Hausierhändler; hawker, peddler), naminėjamoji, panaminė prekyba, nami-*

nėti; niekena (Brack; defective merchandise, refuse), niekikas, niekti, niektinis; važykla (Fuhrgeschäft; carrier, trucking enterprise), važta (Fracht, Frachtgut; load, freight, shipment, cargo), važtaraštis, važtininkas (Frachtführer; carrier, forwarding agent), važma (Fracht, Frachtgeld; freight.- V a ž m a vadinamas v a ž t o s mokestis ar atlyginimas), važmuo (Frachtsatz; freight rate), važus (transportabel; easily transportable). Nepalankaus laiko girnos čia daug ką permalė, pavyzdžiui, sėlenom išėjo *važta* (išlaikyta tik DŽ – visuose leidimuose, bet nėra – iki šiol! – vartosenoje), nors liko *važtaraštis* (bet ar sistemiška: *krovinys – važtaraštis*?); įsikerojo *frachtas, frachtavimas, kargas*; tik dabar vėl kaip dviratis išrandamas *važus, važumas*; tinkamai kompensuotas tik *važmos* praradimas – *važtapinigiais* (beje, žinomais irgi iš tarpukario), bet ir tas žodis daugiausia išlikęs tik DŽ. Labai gaila, kad neišliko A. Salio *gyvi, gyvieji pinigai* (vartoti ir K. Būgos, Vaižganto, A. Barono), *gyvinė prekyba. Gryni pinigai* pirmiausia būtų tikri, t. y. nepadirbti (jų skyrimas prie *grynas* 1. „kuris be priemaišų, švarus, tyras“ $DŽ_4$ yra tikras nesusipratimas).

Knygos autorius nurodo žodynėlyje esant ir prielinksnių, prieveiksmių, dalyvių, bendračių (72), tačiau nepateikia nė vieno reikiamybinio prieveiksmio, o jų ten gausiausia – *atsiskaitytinai, įskaitytinai, išskaitytinai, atsiųstinai, išpirktinai, išsivežtinai, ...* Žodynėlyje nepražiūrėtas svarbus gramatikos dalykas: kai junginio veiksmažodis transformuojasi į daiktavardį, prieveiksmis transformuojasi į būdvardį (arba dalyvį): *parduoti išsimokėtinai → išsimokamasis pardavimas.* 1969 m. ši Salio mintis Gaiveniui nebuvo žinoma – jo pripažinta *prekyba išsimokėtinai* (Гайвянис 1969: 9), bet vėliau sintaksės tyrinėtojai (E. Valiulytė) patvirtino A. Salio tiesą: „Daiktavardžio junginiai su prieveiksmiais labai reti“ (LKG 1976: 233), o su kokybiniais – pasitaiko „tik pavieniais atvejais“ (LKG 1976: 234). Terminija negali remtis pavieniais atvejais.

Terminografijos poskyryje autorius aptaria ir apibrėžimus, jų klaidas, nors pats sako, kad aiškinamųjų terminų žodynų apibrėžimai „negali atstoti tų sąvokų mokslinių apibrėžimų“ (74). Taigi mokslinių apibrėžimų vieta I skyriuje.

Reikšmingos temos, bet neplatūs poskyriai – 2. *Terminų standartizacija* (81–82), 3. *Kompiuterinė terminų tvarkyba* (82–84) ir 4. *Tekstinė terminų tvarkyba* (84–87). Terminų bankams knygoje pritrūko vietos,

nors ir Lietuvoje kuriamas kompiuterinis terminų bankas – nebaigtas, bet jau turi 187 tūkst. terminų (Černiauskas 2002: 20–24).

Siekiant prideramo išsamumo, reikėtų nurodyti dar keletą smulkesnių netikslumų: 1) „Pavyzdžiui, žodžiu *gelta* liaudies kalboje dažniausiai vadinamas bet koks liguistas pageltimas“ (93). LKŽ III duomenimis, tai yra tik viena žodžio *gelta* reikšmė, o jų iš viso penkios: 1. „geltonumas, pageltimas“: *Nuo saulės tuoj gelta apsitraukė* (Liškiava), 3. bot. „geltė“ (Serratula) (Salakas), 4. „geltoni dažai“ (Liškiava), 5. „geltoni siūlai“ (Rudamina); 2) paanalizavęs apie 200 įrankių pavadinimų su priesaga *-tuvas*, autorius daro išvadą: „visi jie padaryti iš nepriešdėlinių tranzityvinių veiksmažodžių“ (99), o padarytus iš priešdėlinių intranzityvinių „reikia vertinti atsargiai“, nors jų pavyzdžių nepateikiama (99). Lieka neaišku, kodėl čia tranzityvumas daromas priklausomas nuo priešdėlio, o šiaip priešdėlinių tokių vedinių yra kiek nori: *išleistuvas, nuleistuvas, nupiltuvas, nuimtuvas, nusodintuvas, surinktuvas, atskirtuvas, atsuktuvas, užsuktuvas, užkištuvas, pramuštuvas, atmuštuvas, iškrautuvas* (ADLKŽ 1995); 3) nuoroda *S. Keinys 1975: 7* kartojasi (48 ir 57); 4) iš Šalkauskio paimtas *Duns Scotus* (Šalkauskis 1991: 11) knygoje virto *D. Scotus* (113) – lietuviškai tradiciškai yra *Jonas Dunsas Škotas*; 5) abejotinas *„naujadaras“ (arba „neonimas“)* (131) – *neonimas* būtų *naujavardis*. Paties autoriaus kalba beveik pavyzdinga. Užkliuvo tik *p e r Lietuvą p r a e i n a* (92) ir labai įkyrus gretinimo ar priešpriešos sujungimo junginys *tuo tarpu* – akademinės tritomės gramatikos leistas kaip retas (LKG 1976: 770), naujosios vienatomės – neminimas (DLKG 1994: 708–716), šiaip – ne iš gyvosios kalbos, neteiktinas.

Taigi Kazimieras Gaivenis tesėjo. Teorinė mintis knygoje gyva, nors ir nelygi – tai brandi, tai pusbrandė, tai pulsuojanti, tai pavargusi. Iš daugybės autoriaus straipsnių visai nuoseklios sintezės neišėjo, vaizdas kartais mozaikiškas, vietom, kaip mėgsta sakyti pats autorius, spragotas. Tačiau knyga yra, ir ji patvers. Ilgiausiai kartu su Gaiveniu terminologijos bare darbavęsis, recenzentas, jausdamas nuoširdžią pagarbą autoriaus gyvenimo triūsui, tikisi atliekąs ir savo įsipareigojimą jaunesniems terminologams. Ir Gaivenis knygos *Pabaigos žodžio* svariomis mintimis visas pasinešęs į lietuvių terminologijos ateitį, gyvena jos sunkiais rūpesčiais.

LITERATŪRA

ADLKŽ 1995: *Atgalinis dabartinės lietuvių kalbos žodynas.* Sudarė Vida Žilinskienė, Vilnius.

Bodin A. 2001: Europos žodynas. – *Gimtoji kalba* 12, 6–9.

Būga K. 1961: *Rinktiniai raštai* 3, Vilnius.

Černiauskas V. 2002: Rengiamas kompiuterinis terminų bankas. – *Gimtoji kalba* 7–8, 20–24.

DLKG 1994: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika.* Red. Vytautas Ambrazas, Vilnius.

DŽ: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas,* Vilnius, 1954, 1972, 1993, 2000.

FilosŽ. 1975: *Filosofijos žodynas*. Lietuviškąjį leidimą redagavo R. Plečkaitis, Vilnius.

Гайвянис К. 1969: *Составные термины в современном литовском языке,* Вильнюс.

GK 1938: *Gimtoji kalba* 6.

Girdenis A., Pupkis A. 1978: Bendrinės kalbos norminimo ir kodifikavimo principai. – *Baltų kalbos ir jų tyrinėjimo metodai,* Vilnius, 53–66.

Girdenis A., Pupkis A. 1996: Kalbos norminimo principai. – *Gimtoji kalba* 8, 1–5.

Girdenis A., Rosinas A. 1983: Dar kelios mintys dėl bendrinės kalbos kodifikacijos. – *Kultūros barai* 4, 67–69.

Jablonskis 1935: Mūsų raštų kalba. – *Jablonskio raštai* 4, Kaunas, 40–43.

Keinys S. 1980: *Terminologijos abėcėlė,* Vilnius.

Ковалик І. І. 1970: Основна проблематика сучасної української термінології. – *Перша науково-методична нарада з проблем упорядкування і нормалізації термінології, Київ,* 13–14.

KTŽ 1990: Gaivenis K., Keinys S. *Kalbotyros terminų žodynas,* Kaunas.

LBKTP, KK ir jų T 1997: Lietuvių bendrinės kalbos tvarkybos principai, kodifikacijos kriterijai ir jų taikymas (patvirtinta Valstybinės lietuvių kalbos komisijos). – *Gimtoji kalba* 4, 1–3.

Lyberis A. ir Ulvydas K. 1958: Lietuvių literatūrinės kalbos leksikos praturtėjimas tarybinės santvarkos metais. – *Literatūra ir kalba* 3, Vilnius, 31–110.

LKG 1976: *Lietuvių kalbos gramatika* 3. Vyr. red. K. Ulvydas, Vilnius.

LKŽ 1941–2002: *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20, Vilnius.

Мурзаев Э. М. 1974: *Очерки топонимики,* Москва.

Никитина С. Е. 1978: *Тезаурус по теоретической и прикладной лингвистике (Автоматическая обработка текста)*, Москва.

PLKŽ 1976: *Prancūzų–lietuvių kalbų žodynas.* Sudarė A. Juškienė, M. Katilienė, A. Kaziūnienė, Vilnius.

Pupkis A. 1980: *Kalbos kultūros pagrindai,* Vilnius.

RLKŽ II 1967: *Rusų–lietuvių kalbų žodynas* 2. Paruošė V. Baronas, V. Galinis, redagavo K. Musteikis, J. Macaitis, Vilnius.

RŽ 1948: *Lietuvių kalbos rašybos žodynas.* Redagavo K. Gasparavičius, N. Grigas, J. Lazauskas, K. Ulvydas, A. Žirgulys, Kaunas.
S a l y s A. 1979: *Raštai* 1, Roma.
Š a l k a u s k i s S. 1991: *Raštai* 2, Vilnius.

Jonas KLIMAVIČIUS
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-2055 Vilnius
termin@ktl.mii.lt

Gauta 2002-11-15